

SEBEVRAŽDA A LITERATURA

Tragická volba dobrovolné smrti spojuje v literatuře jména jako Ernest Hemingway, Jack London, Sylvie Plathová, Virginia Woolfová, Georg Trakl, Klaus Mann, Stefan Zweig, René Crevel, Cesare Pavese, Marina Cvětajevová, Alexandr Fadějev, Sergej Jesenin, Rudolf Těsnohlídek, Jiří Mahen, Konstantin Biebl, Jiří Pištora a další. Co nám však mezi řádky sděluje tento truchlivý seznam? Je psaní tak nebezpečné? Je to hra s ohněm? Průzkum až příliš temných stránek bytí? Anebo prostě spisovatelé jen naplňují obraz romantického stylu života (pití, zhyralost, šílenství, samota a brzká smrt), který v moderní literatuře údajně odstartoval Edgar Allan Poe?

„Sebevražda,“ tvrdí jistý filosof, „se chystá v tichosti srdce jako velké dílo.“ Jak se tedy má brítva, oprátka, jed anebo revolver k literatuře, jsme se zeptali doc. PhDr. Josefa Viewegha, CSc.

A. Camus v Mýtu o Sisyfovi označuje sebevraždu za nejzávažnější filosofický problém, neboť smrt odhaluje absurdnost existence. Lze vůbec problematiku sebevražd převést na společného - filosofického - jmenovatele? Při zběžném pohledu by se mohlo zdát, že motivace sebevražděného činu je mimořádně různorodá, až nepřehledná. Podle mého názoru lze však tuto motivaci převést na společného jmenovatele - na hodnotovou sféru, v podstatě na hodnotový prožitek „já“, na sebehodnocení. A ke Camusovi... Člověk se většinou nezabývá proto, že nemůže unést nějakou těžkou životní situaci, nýbrž proto, že utrpení, které prožívá, nemá podle jeho názoru smysl. Člověk je schopen snášet i veliké utrpení. To je případ Sisyfův, jemuž balvan stále padá a on se znovu a znovu vrací, přestože je to něco nesmyslného.

Smysl, který vkládá do svého údělu, je však jeho lidským vítězstvím. Existuje sebevražda u zvířat? Sebevražda u zvířat neexistuje. Vědomá dobrovolná smrt je „výsadou“ pouze člověka. Sociální darwinisté se v minulém století domnívali, že například zvířátka - lumíci - projevují známky sebevražděného jednání, když se v celých tisících vrhají do moře, kde utonou. Ve skutečnosti se však nechťejí utopit. Když se přemnoží, žene je kolektivní pud za potravou. V domnění, že jsou u řeky a že doplavou na druhý břeh, vrhají se do moře a utonou. Jde tedy o sebeusmrcení; se sebevraždou v lidském slova smyslu to však nemá nic společného.

Co vás vedlo ke zkoumání vztahu mezi sebevraždou a literaturou? Především musím zdůraznit, že současná věda prožívá období interdisciplinarity. Také sebevražednost je problémem interdisciplinárním. Psychologie ve výzkumu sebevražděnosti hraje významnou, nikoli však jedinou úlohu. Hledají se nové vzta-

hy, které osvětlí studovaný jev z nových úhlů a v nových souvislostech. Ve svém pojetí sebevraždě vycházím z předpokladu, že suicidální motivaci nelze zpětně rekonstruovat bez zřetele k subjektivním prožitkům sebevraha. Tato skutečnost je pro výzkum sebevraždě - zejména psychologický výzkum - zcela zásadní. Každý odborník v suicidologii však ví, jak jsou prožitky sebevraha u nesnadno postižitelné tradičními psychologickými, psychiatrickými či sociologickými technikami. A zásadní handicap: mrtvý sebevrah už nemluví. Avšak i většina zachráněných sebevrahů nerada sděluje podrobnosti o svých suicidálních tendencích nebo

log, obdobně jako historik, kriticky hodnotil zkoumaný materiál.

Cím si vysvětlit poměrně velké procento sebevrahů mezi spisovateli?

Tvůrčí člověk je více vystaven hodnotovým prožitkům vlastní osoby i svého díla než obyčejný člověk. Žije v neustálém napětí, zda se mu podaří - alespoň částečně - realizovat tvůrčí záměr, který nosí v sobě. Škvorecký kdysi napsal do Hosta do domu článek (tuším „Kritika vraždící“), v němž ukazuje, jak literární kritici a novináři svými poukazy na Hemingwayovu upadající tvůrčí potenci vlastně nepřímo přispěli ke spisovatelově sebevraždě. Pro umělce, který ztotožnil hodnotu vlastního života s hodnotou svého díla, je ztráta tvůrčího potenci životní katastrofou.

Zkoumal jste fenomén sebevraždě speciálně v české literatuře?

Speciálně ne. Takový výzkum by si vyžádal zcela nové zaměření.

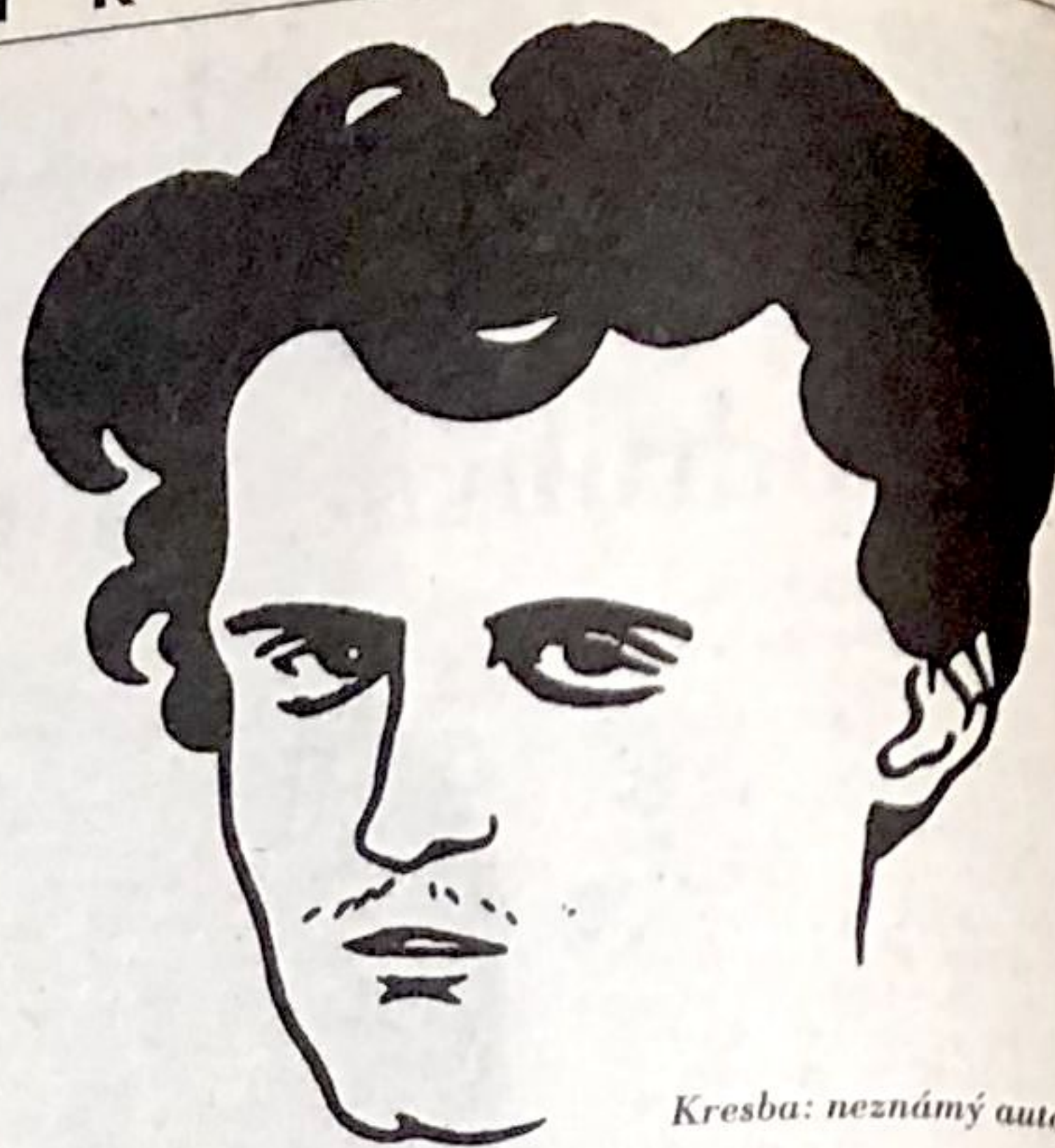
Bylo by patrně nutné přihlídnout k problematice české národní povahy. To je obrovské a lákavé téma. V mé studii je česká literatura zastoupena Ladislavem Klírou. Prostřednictvím tohoto metafyzického básníka a spisovatele se snad trochu snažím postihnout - v širších souvislostech - problém iluzionismu.

Ve své knize se pochopitelně neustále pohybujete na okraji existenciální propasti. Nebylo pro vás obtížné udržet si pozitivní vztah ke světu?

Samotné téma sebevraždě ovšem působí či může působit sklíčujícím dojmem. V závěru knihy (v „autorově osobním dovětku“) nabízím křesťanské východisko. Věřící ví, že jakékoli lidské utrpení má vyšší, pozitivní smysl. Kdybychom žili v neustálém pocitu štěstí, bez utrpení a bez hrozby smrti, bylo by to zde na zemi v podstatě nesnesitelné. Paradoxem našeho pozemského bytí je skutečnost, že náš pozemský život jednou skončí smrtí. Jako věřící křesťan vidím smysl a hodnotu života v nesení kříže, i když utrpení nevyhledávám.

Připravil JAN NEJEDLÝ

PŘÍPAD LAUTRÉAMONT

Kresba: neznámý autor

„Vzal jsem nožik s nabrušenou čepelí a nařezal si oba koutky úst. Chvilku jsem myslel, že jsem dosáhl cíle. Dával jsem se do zrcadla na ta ústa, zraněná z mého vlastní vůle.“ Takový bizarní obraz by se mohl zrodit v hlavě pravověrných surrealistů a vytvářet by ho mohl znázornit kupříkladu Salvador Dalí. Jeho stvořitelem však byl „černý archanděl“ a „velký iniciátor moderní poezie“, který svá díla psal v bílém bínách devatenáctého století pod pseudonymem Comte de Lautréamont.

Dřív než se Breton se Soupaultem stali objeviteli Lautréamontova literární odkazu, byl tento francouzský spisovatel poněkud mytickou postavou, dítětem podivuhodně doznávajícího romantismu, v jehož křečích se zrodil stejně tak E. A. Poe jako pozdější génius Baudelaire. Hrabě Lautréamont stojí po boku Nerval nebo autora uhrančivého Kašpara noci Bertranda. Na opačném břehu je klasický zující romantik apollinského typu Alfred Assolant. Lautréamont dostává Victor Hugo. Do středu pozornosti se ovšem samotáský Lautréamont dostává mnoho let po smrti. Hlásí se k němu generace prokletých básníků a symbolistů (Maeterlinck), aby tento zájem kulminoval právě u surrealistů. Půjde to až tak daleko, že vedle nadšených ctitelů najde Lautréamont mezi nimi i ty, kteří budují na jeho pověst žárilit. K přesytenosti tímto literárním mýtem se dozná třeba Micheaux, který prohlásí, že „neexistuje žádný případ Lautréamont“.

Kdo byl autorem ZPĚVŮ MALDOROROVÝCH, onoho jediného díla, nepočítám-li šest dopisů přátelům a pařížskému nakladateli či obsáhlou předmluvu k chystané, ale nikdy nenapsané knize Poesie, která měla být jednou z autorových mystifikací? Kým byl - podle popisu nakladatele Lacroix - tento „podivný výtvarník? Kým byl s postelí a kufrem knih“ a jenž psal příběh svého dětského anti-hrdiny Maldorora, démona zla a rozkladu, u klavíru, hlasitě si prozpívaje každou napsanou větu? Kým mohl být výsostný lyrik, procházející vlastní tvorbou jako martyrem, a přesto prohlašující, že „chtěl vytvořit něco nového v smyslu oné vznešené literatury, která opěvuje zoufalství jen proto, aby čtenář deprimovala a dovolila mu přát si dobro jako medicínu“? Vždyť neznáme tvář tohoto muže, který se rozhodl prokletit si cestu k naději pralesem „smutných, truchlivých ržání, umělé špatnosti a dětské pýchy“.

Nezachoval se jediný portrét tohoto literárního démona, ačkoli v době, kdy se zamýšlel procházet kolem Seiny, fotograf Nadar již zachytil podobu Hugovu nebo Mussetovu.

Hrabě Lautréamont, vlastním jménem Isidore Ducasse, se narodil před neuvěřitelnými sto padesáti lety v uruguayanském Montevideu. V roce 1859 se s rodiči přehouje do provincijního jihofrancouzského Bazetu. V jeho tajemném životopisu je několik černých děr - roků, o nichž nevíme zřehla nic. V Paříži žil samotácky v malém hotelu na Montmartru, kde v roce 1870 stejně tak záhadným způsobem odchází z tohoto světa. Byl pochován na hřbitově v oddělení bezdomovců v čase, kdy v Paříži v důsledku německého obklíčení začínal hladomor.

JAN SU

není schopna je diferencovaně vyjádřit. Zásadně odlišná (pro výzkum příznivá) je situace u sebevrahů - tvůrčích umělců a filosofů. Jaspers upozorňuje, že vskutku životně dokumenty máme pouze od historicky významných osobností. Zejména u slovesných umělců jsou tzv. tvůrčí deníky a další z introspekce získané údaje běžným vodítkem jejich práce. Umělec je totiž přímo profesionálně zainteresován na podrobném sledování svých duševních stavů a pochodů, neboť na jejich „optimální funkčnosti závisí vytvoření proponovaného díla. To je obecně velmi důležitá funkce tzv. tvůrčích deníků, která pak při výzkumu sebevraždě nabyvá specifické hodnoty. Osobní dokument umožňuje poznání individua v konkrétnosti jeho životních projevů, informuje psychologa o způsobech, jimiž umělec chápe a hodnotí svůj život a usnadňuje badateli vzhled do sebevraha prožitkového světa. Je zcela nepravděpodobné, aby se, tak životně důležité téma, jako je dobrovolná smrt, nepromítlo do obsahu osobních dokumentů a do literárního díla umělců-sebevrahů. Bylo proto nasnadě vyvinout metodu srovnávací analýzy života (prostřednictvím autobiografického materiálu, zejména osobních dokumentů) a literárního díla umělce nebo filosofa se suicidálním jednáním.

Jak však v estetickém díle odlišit fikci od autentického prožitku? Psychologie literatury se pochopitelně nevyhne problematice a nástrahám stylizace. Autentičnost svých prožitků však koneckonců dokáže sebevrah svou vlastní dobrovolnou smrtí.

V umělecké literatuře (v osudech literárních postav) je často s velkou podrobností předjímán zápas o vlastní hodnotovou rovnováhu a popisovány důležité prožitkové prvky, včetně suicidálního jednání, kterých pak sebevrah použije při vlastním sebevražděném jednání. Je však pochopitelné nezbytné, aby psycho-

Konstantin Biebl

Sergej Jesenin

nové
knihy

NOVÉ KNIHY - týdeník. Vydává LIT - Liberecké tiskárny, a.s., v Liberci. Vedoucí redaktorka Olga Vašková. Redakční rada: Miloš Vacík (předseda), Jan Dvořák, Miroslav Filip, Bohumil Fišer, Jan Halada, Květuše Hyršlová, Milada Matějovicová, Jana Mertinová, Vladimír Novotný, Jan Suk, Pavel Vašák, Helena Zoufalová. Grafická úprava a zlom Ivana Stejskalová. - Redakce: Ostrovní 30, Box 816, 111 21 Praha 1, tel.: 24 91 22 19, tel./fax/zázn.: 24 91 22 17. Nevyžádané rukopisy se nevracejí. Osvit TRILABIT, s.r.o., Štěpánská 61, 111 21 Praha 1. Tisk Liberecké tiskárny, a.s., ul. 8. března 6, 460 90 Liberec. Rozšiřuje PNS, a.s., a soukromé distribuční firmy. Informace o předplatném podá objed-

návky přijímá každá administrace PNS, doručovatel tisku a A.L.L. production, Box 732, 111 21 Praha 1, tel.: 02/769 251, 769 350, fax 02/766 040. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS, a.s., administrace výroby tisku, Hvozďanská 5-7, 148 31 Praha 4. Podávání novinových zásilek povoleno Českou poštou, sp. Odštetný závod Přeprava, čj. 310/96, dne 24. 1. 1996. Předplatné pro SR: ABOPRESS spol. s r. o., P.O. BOX 183, Vajnorská 134, 830 00 Bratislava. Tel: 07/525 33 34, 525 33 00, fax 07/525 33 34. Podávání novinových zásilek povolené RPP BA - Pošta 12, dňa 3.8.1995, čj. 602/95.

ISSN-0322-922X RS 4833